

Korányi Tamás

Aki „hamis úton jár”...

Gubajdulina – egy koncert kapcsán

Az ötvenes években egy vizsgabizottság sommás véleménye hangzott így – a szerző „hamis úton jár”, s a Sosztakovics tanácsát kérő Gubajdulinának ezt mondta az akkor legtekintélyesebb orosz zeneszerző: legyen kedve és bátorsága ahhoz, hogy a maga hamis útján komponáljon tovább. Amikor nemrég – csaknem fél évszázaddal az idézett ítélet elhangzása után – megkérdezték Gubajdulinát, mit tart voltaképpen kortárs zenének, már a kérdésben benne rejtett a válasz: a jelen időben létrejövő zene nem feltétlenül kortárs zene, pontosabban nem feltétlenül jelenkori meghatározottságú. Gubajdulina válasza fontos, ezért pontosan idézem: „Kortárs műnek azt nevezem, amely a meglévő zenei anyagot aktualizálja. Zenei anyag – ez élő szervezet, saját történelemmel és saját fejlődéssel. Nem mi találjuk fel. Olyan, mint egy fundamentum, mint a természet, mint a valamit követelő gyermek: akar valamit, e nélkül nem megy. Ha valaki ezt tudományos vizsgálatnak vetné alá, valószínűleg kiszűrné és megformálná a zenei anyag bizonyos követelményeit. A művészi tudat persze intuitív vagy racionális választ ad a meglévő anyagra. Amikor a művész a maga módján válaszol, akkor kerül a kor csúcsaira. Ha ezt elkerüli, akkor azt én nem nevezném korszerűnek...”

„Áldott légy, Uram, s minden alkotásod, legfőképpen urunk-bátyánk, a Nap, aki a nappalt adja és aki reánk deríti a te világosságod” – így Assisi Szent Ferenc a *Naphimnuszában*.

Valamilyen okból – nem tudom kitalálni miért – február 9-én a Bartók Rádió egy 1998-as koncertet sugárzott a Dán Rádió hangversenyterméből. A koncert második részében Sosztakovics *10. szimfóniáját* hallhattuk, az elsőben Gubajdulina kompozícióját: *Napének* címen. A mű 1997-ben keletkezett, eddig lemezre nem vették, a közvetítés így még érdekesebb volt. Ami mindjárt eszembe ötlött: lám a Dán Rádió Ének- és Zenekarának repertoárjába szinte az ősbemutató nyomában már be is került ez az akkor vadonatúj kompozíció. És mindjárt el is szomorodtam: milyen szegényesen hálálkodó vagyok, ha egy remekmű megszólal mifelénk. A dán rádió egyszerűen és szerényen tette a dolgát: nagyszerű mű született, be kell tehát mutatni, meg kell ismertetni, ez a dolga a rádióknak.

De hol is tartottam? Gubajdulina – *Napének*... Azt hiszem nem túlzás, hanem pontosnak mondható értékítélet: Gubajdulina az egyik legkövetkezetesebb ma élő komponista, bizonyos, hogy műve maradandó és sokat fog mondani a máról a holnapnak is. A kiváló zeneszerzőről tudni lehet, hogy tatár-orosz származású, hogy Moszkvában végzett és Sosztakovics baráti köréhez tartozott, hogy kitűnő ütős muzsikussal, akinek saját együttese is volt, és hogy hosszú ideig szinte teljes ismeretlenségben írta műveit. Az alkotásaival magányba kényszerített művész sorsa tipikusan 20. századi sors, elsősorban a diktatúrákba született alkotók sorsa. Érdekes, amit erről mond: „Ha biztosan tudom, hogy azt a zenét, amelyen éppen dolgozom, be is fogják mutatni, akkor írásmódom egészen világos, átlátható és gyakorlati lesz. Ha viszont nincs a bemutatásra remény, ez odavezet, hogy kompozícióim a világ eredetével kapcsolatos bonyolult filozófiákat fejezik ki, ráadásul igen bonyolult formában. Nem egyszer kaptam magam azon, hogy nem is gondoltam arra, hogy a zeném egyáltalán eljátszható-e, előadható-e.” „Arra törekedtem, hogy ne váljak hamissá. Nem mondhatom, hogy a munkámban az idők során valamiféle fordulat következett volna be, vagy valamiféle hirtelen változás állt volna elő esztétikai nézeteimben. Az *Éjszaka Memphisben* című szerzeményem ó-egyiptomi lírai szövegekre készült. Ha ma előveszem ezt a művet, megállapítom, hogy most is pontosan ugyanígy csinálnám. Vagyis nem mondhatom, hogy olyan stiláris változások történtek a munkámban, mint némely kollégámnál, például Arvo Pärtnél, aki valamikor egészen más esztétikai állásponton volt, mint ma... Az én fejlődésem valamiképpen folytonosnak látszik: egyfelől ugyanaz, másfelől pedig mindig új meg új leveleket bont, akár a természetben. Nem látok olyan nagy különbséget, mégha a kompozíciós technikám teljesen átalakult is... a műveim gondolati alapvetése maradandónak látszik...”

Ez a fejtegetés azért izgalmas számomra, mert tudom, hogy Gubajdulina és az említett Pärt világképe, hite, vallásossága, világbavetettsége igen sok hasonló, sőt azonos jegyet visel, zenéjük viszont az utolsó huszonöt-harminc év során teljesen különvált, s ha nem is szól éppen másról, de teljesen más nyelven beszél. S ez végeredményben nemcsak formális kérdés. A koncepcionális változást, különösképpen ha az külső elvárások nyomán áll elő, ha nem hitelesíti belső, szellemi mozgás, megsínyli még a tehetséges alkotó munkássága is. Gubajdulinát ez a veszély meg sem kísértette soha. Legutóbb megismert művében, a *Napénekben* egy cselló, számos ütőshangszer, énekes szólólista és kórus szólal meg. Patinás szöveg – Assisi Szent Ferenc *Naphimnusza* – fejezi ki verbálisan a szerző gondolatait, minden pillanatban érzem azonban, hogy itt egy zseniális muzsikussal a maga mai, szuverén módján gondolkodik a régen lett költemény szavain, gondolatain. Gubajdulina tehát nem veszélyezteti a mai zenét, eszébe sem jut, hogy valamiféle elvárásnak kellene megfelelnie, nem fél és nem szorong, egyszerűen, őszinte áhítattal, szerényen és tehetséggel szólít meg bennünket... Megalkuvást nem ismerő művészi magatartása nem prófétikus, olyan természetes, mint a levegő: egyszerű, életbevágóan szükséges és magától értődő. „Amikor fiatal

voltam” – mondja – „nagyon sokat jelentett számomra Sosztakovics, és egészen más értelemben Webern. És mindig Bach, mindig újra Bach. Persze nagyon sok huszadik századi zeneszerző áll közel hozzám, például Luigi Nono, Kurtág György, Alfred Schnittke.”

Érdekes, hogy még a tisztán instrumentális kompozíciói mögött is valamiféle szöveget érzünk felsejleni, jó példa erre, hogy a Francisco Tanzer költői szövege nyomán komponált *Perception* után, ugyanennek a szövegnek az ihletésére, de a szöveg nélkül született nagyszabású szimfóniája, amely csak címében utal közvetlenül a Tanzer szövegre: *A hangok – elnémulnak*. „Ez már tisztán hangszeres zene” – mondja Gubajdulina –, „amely teljesen másként válaszol arra a kérdésre, hogy mit hallok, s ezek a hangok azután miért némulnak el. Olykor a teljes választ nem lehet megadni egyetlen műben...”

Ha már Bach szóba került, szívesen említtem Gubajdulina hegedűversenyét, az *Offertóriumot*. Remélhetően áprilisban meghallgathatja az érdeklődő a Budapesti Fesztiválzenekarral, Gidon Kremer előadásában, akinek a zeneszerzőnő ajánlotta. Bach *Musikalisches Opfer* című művének témáját II. Frigyes porosz király adta (a királyi téma!) Bachnak. Gubajdulina a király adta témát a maga nyelvén dolgozza fel és teremt egy hegedűversenyt belőle.

Hogy miért jutott eszembe éppen Gubajdulina? Hogyan is mondja Plautus meg Terentius? *Sapientia sat* – az okosnak elég...

